

**MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL
PRESCHOOL EDUCATION
ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ**

UOT 373.2.

Arzu Əli qızı Əhmədova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Məktəbəqədər təhsilin pedaqogikası kafedrasının müəllimi
Van Yüzüncü Yıl Universitetinin fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı
<https://orcid.org/0000-0002-9054-6212>
E-mail: arzu.ahmedova880@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(5\).16-19](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(5).16-19)*

**OYUNLA ÖYRƏNMƏ: MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARDA MƏNTİQİ
TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAFINA YENİ BAXIŞ**

Arzu Ali Ahmadova

*lecturer at Azerbaijan State Pedagogical University,
doctorial student in the program of doctor of philosophy at Van Centenary University,*

**LEARNING THROUGH PLAY: A NEW LOOK AT THE DEVELOPMENT OF LOGICAL
THINKING IN PRESCHOOL-AGED CHILDREN**

Арзу Али гызы Ахмедова

*преподаватель
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
докторант по программе доктора философии Университета Ван Сентенери*

**ОБУЧЕНИЕ ПОСРЕДСТВОМ ИГРЫ: НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА РАЗВИТИЕ
ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Xülasə. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafı onların gələcək təhsil uğuru üçün əsas şərtidir. Bu yaş dövründə uşaqların diqqət, yaddaş, təsəvvür və düşüncə prosesləri hələ tam formalaşmayıb, buna görə də öyrənmə prosesi onların inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə, oyun vasitəsilə həyata keçirilməlidir.

Oyunla öyrənmə uşaqlarda müqayisə etmə, ümumiləşdirmə, təsnifat, sistemləşdirmə kimi məntiqi əməliyyatların formalaşmasına kömək edir. Düşüncə bacarıqları, sadə nəticələr çıxarma, təşəbbüskarlıq, çeviklik və müstəqillik inkişaf edir. Didaktik oyunlar, tapmacalar, labirintlər və s. uşaqlara oxşarlıq və fərqlilikləri müəyyən etməyi, əsas xüsusiyyətləri seçməyi və ümumi anlayışları mənimsəməyi öyrədir.

Açar sözlər: oyun, məktəbəqədər təhsil, məntiqi düşüncə, inkişaf, uşaq

Abstract. The development of logical thinking in preschool children is a prerequisite for their future educational success. At this age, the processes of perception, memory, and emotion are not yet fully formed, therefore, the learning process should be provided in accordance with their developmental characteristics, through play. Learning through play helps children form logical operations such as programming, generalization, classification, and systematization. Thinking skills, simple development, initiative, agility, and independence develop. Didactic games, puzzles, labyrinths, etc. teach children to choose the main features and general concepts based on their compatibility and differences.

Keywords: play, preschool education, logical thinking, development, child

Аннотация. Развитие логического мышления у детей дошкольного возраста является необходимым условием их будущих успехов в обучении. В этом возрасте процессы восприятия, памяти и эмоций еще не полностью сформированы, поэтому процесс обучения должен осуществляться в соответствии с

особенностями их развития, посредством игры. Обучение через игру помогает детям осваивать логические операции, такие как программирование, обобщение, классификация и систематизация. Таким образом, развиваются навыки мышления, выведение простых решений и выводов, инициативность, ловкость и самостоятельность. Дидактические игры, головоломки, лабиринты и т. д. учат детей выбирать основные черты и общие понятия, основываясь на их совместимости и различиях.

Ключевые слова: игра, дошкольное образование, логическое мышление, развитие, ребенок

Müasir dövrdə məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafı problemi xüsusilə aktuallıq kəsb edir. Məntiq elementləri artıq uzun müddətdir ki, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində riyazi təlim proqramlarının tərkib hissəsidir. Məktəbəqədər dövr uşağın bütün psixi proseslərinin intensiv inkişaf etdiyi mühüm mərhələdir və bu proseslər onun ətraf aləmlə tanış olmasını təmin edir. Bu dövrdə uşaq qavramağı, düşünməyi və nitq vasitəsilə fikrini ifadə etməyi öyrənir, əşyalarla müxtəlif fəaliyyət üsullarına yiyələnir, qaydaları mənimsəyir və tədricən öz davranışını idarə etməyə başlayır.

Ətraf mühit və öz “mən”i haqqında biliklərin mənimsənilməsi, bacarıq və vərdislərin formalaşması yaddaş fəaliyyətinin nəticəsidir. Məktəb təlim proqramını uğurla mənimsəmək üçün uşağın yalnız geniş biliklərə sahib olması kifayət etmir. O, eyni zamanda ardıcıl və əsaslandırılmış düşünməyi, nəticə çıxarmağı, zehni gərginlik göstərməyi və məntiqi mühakimə aparmağı bacarmalıdır. Bu baxımdan məktəbəqədər yaş dövründə məntiqi təfəkkürün inkişaf etdirilməsi gələcək məktəblinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla aparılan müşahidələr göstərir ki, onların bir qismi sadə məntiqi tapşırıqları yerinə yetirməkdə çətinlik çəkir. Məsələn, “meyvələr çoxdur, yoxsa almalar?” sualına uşaqların əksəriyyəti vizual təsvirə əsaslanaraq yanlış cavab verirlər. Bu hallar göstərir ki, uşaqlar daha çox obrazlı təfəkkürə söykənir və hələ tam formalaşmış məntiqi mühakimələr aparmaqda çətinlik çəkilir.

Lakin böyük məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlarda tədricən məntiqi təfəkkürün ilkin elementləri formalaşmağa başlayır. Bu isə pedaqoqlardan məntiqi düşünmənin inkişafı üçün daha səmərəli üsul və vasitələrin seçilməsini tələb edir.

Mövzunun aktuallığı aşağıdakılarla əsaslandırılır:

- məntiqi təfəkkürün inkişafı üsullarının sistəmləşdirilməsi və tətbiqi;
- məktəbəqədər uşaqların riyazi biliklərin mənimsənilməsinə hazırlanması;

- məntiqi mühakimə və nəticə çıxarma bacarıqlarının formalaşdırılması.

Bu problem L.A.Venger, A.A.Stolyar, L.F.Tixomirova, B.İ.Nikitin, Z.A.Mixaylova, E.V.Kolesnikova kimi tanınmış pedaqoq və psixoloqların elmi əsərlərində geniş şəkildə araşdırılmışdır. Müasir təhsil konsepsiyasına görə, riyazi biliklərin mənimsənilməsinə hazırlıq yalnız hesablama bacarıqları ilə məhdudlaşmamalı, uşaqlarda düşünmə, əsaslandırma və sübut etmə qabiliyyətləri də formalaşdırılmalıdır. [6, s.15]

Psixoloq P. Simonov qeyd edirdi ki, intuisiya həqiqəti dərk etmək üçün kifayət edə bilər, lakin onu başqalarına sübut etmək üçün məntiqi düşünmə zəruridir. Məntiqi təfəkkür anlayışlarla işləmək, səbəb-nəticə əlaqələrini qurmaq və ardıcıl mühakimə aparmaq bacarığıdır.

Məntiqi təfəkkür aşağıdakı əməliyyatları əhatə edir: analiz, sintez, müqayisə, ümumiləşdirmə, təsnifat, abstraktlaşdırma və konkretləşdirmə. Bu əməliyyatlar tədricən və məqsədyönlü pedaqoji fəaliyyət nəticəsində formalaşır.

Uşaqlarda düşünmə qabiliyyətinin inkişafının əsas şərti məqsədyönlü tərbiyə və təlimdir. Bu prosesdə oyun aparıcı fəaliyyət növü kimi çıxış edir. Oyun zamanı uşaq müstəqil qərarlar verir, müxtəlif variantları sınaqdan keçirir və yeni nəticələr əldə edir.

Oyun fəaliyyəti nəticəsində uşağın təfəkkürü tədricən əyani-əməli formadan əyani-obrazlı formaya, daha sonra isə ilkin məntiqi formaya keçir. Uşaq əşyaların əlamətlərini ayırmağı, onlar arasında əlaqələri müəyyən etməyi və təsnifat aparmağı öyrənir.

Məntiqi təfəkkürün səmərəli inkişafı üçün məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uyğun mühit yaradılmalıdır. Qruplarda riyazi guşələr təşkil edilir, burada didaktik oyunlar, tapmacalar, labirintlər, modellər və digər inkişafetdirici materiallar yerləşdirilir.

Nitqin düşünmə vasitəsi kimi formalaşması üçün “Əksini de”, “Bir sözlə adlandır”, “Hissə-bütöv”, “Məntiqi tamamlamalar” kimi sözlü oyunlardan istifadə olunur. Bu oyunlar uşaqlarda verbal-məntiqi təfəkkürün formalaşmasına kömək edir.

Didaktik oyunlar uşaqlarda müstəqillik, çeviklik, diqqətlilik və yaradıcı düşünmə keyfiyyətlərini inkişaf etdirir. “Artıq olanı tap”, “Üç əşya de”, “Fiqurları tamamla”, “Sıranı davam et” kimi oyunlar analiz və ümumiləşdirmə bacarıqlarını gücləndirir.

Təsnifat oyunları uşaqlara cins-növ münasibətlərini anlamağa kömək edir. Labirintlər və alqoritmik tapşırıqlar isə məkan təfəkkürünü və ardıcılıq anlayışını formalaşdırır. Hazırlıq qrupunda daha mürəkkəb məntiqi oyunlardan istifadə olunur.

Beləliklə, oyun vasitəsilə təlim məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafı üçün ən effektiv və elmi əsaslandırılmış yanaşmalardan biridir. Oyun uşağın idrak fəallığını artırır, düşünmə əməliyyatlarını formalaşdırır və onu məktəb təliminə psixoloji və intellektual baxımdan hazırladır. Didaktik oyunların sistemli tətbiqi uşaqların gələcək təhsil uğurlarının əsasını təşkil edir. [5, s.5]

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişaf səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi zamanı bu yaş dövrünə xas olan psixoloji xüsusiyyətlərin nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yaş mərhələsində uşaqlarda şüur və özünüdərk hələ tam formalaşmadığından, idrak prosesləri düşünmə, yaddaş, təxəyyül və diqqət kifayət qədər qeyri-sabit və zəif inkişaf etmiş olur. Buna görə də diaqnostik tapşırıqlar uşaqlardan yüksək səviyyədə iradi diqqət və özünüidarə tələb etməməlidir.

Diaqnostik fəaliyyət həm qeyri-iradi, həm də iradi idrak mexanizmlərini nəzərə alan tapşırıqlar üzərində qurulmalıdır. Uşağın real imkanlarını əks etdirən etibarlı nəticələr yalnız o halda əldə edilə bilər ki, təqdim olunan tapşırıqlar uşağın marağını tədqiqatın bütün mərhələlərində qoruyub saxlasın. Marağın azalması uşağın passivləşməsinə və onun mövcud bacarıqlarını nümayiş etdirməməsinə səbəb olur.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün bir tapşırığın icra müddəti orta hesabla 1-5 dəqiqə təşkil etməlidir. Uşağın yaşı nə qədər azdırsa, tapşırığın icra müddəti də bir o qədər qısa olmalıdır.

Geniş istifadə olunan metodikalardan biri “**Mürəkkəb şəkillərin izahı**” metodikasıdır. Bu zaman uşağa süjetli şəkil təqdim olunur və ondan şəkildə təsvir edilənləri izah etməsi xahiş edilir. Bu metodika uşağın təsvir olunan hadisəni düzgün qavrama qabiliyyətini, əsas məqamla-

rı ayırd etmə bacarığını, həmçinin nitqinin inkişaf səviyyəsini müəyyən etməyə imkan verir.

“**Hadisələrin ardıcılığı**” metodikası uşağın səbəb-nəticə əlaqələrini dərk etmə səviyyəsini aşkara çıxarmağa xidmət edir. Uşağa müəyyən bir tanış fəaliyyətin mərhələlərini əks etdirən süjetli şəkillər təqdim olunur. O, şəkilləri məntiqi ardıcılıqla düzməli və hadisələrin gedişini izah etməlidir.

Ümumiləşdirmə, abstraktlaşdırma və məntiqi nəticə çıxarma bacarıqlarının öyrənilməsi məqsədilə *predmetlərin təsnifatı* metodikasıdan istifadə olunur. Uşağa canlı və cansız obyektlərin təsvir olunduğu kartlar təqdim edilir və onlardan qruplar yaratması tələb olunur. Təsnifatın hansı əlamətlərə əsasən aparılması (funksional, xarici və ya situativ) və qruplara ümumi adların verilməsi analiz edilir.

“**Anlayışların müəyyənləşdirilməsi**” metodikası çərçivəsində uşağa sözlərdən ibarət dəst təqdim olunur və hər bir sözün mənasını izah etməsi xahiş edilir. Bu tapşırıq uşağın anlayış təfəkkürünün formalaşma səviyyəsini qiymətləndirməyə imkan yaradır.

Məntiqi əlaqələrin dərk edilməsini qiymətləndirmək üçün “**uyğunsuzluqlar**” metodikasıdan istifadə olunur. Bu zaman uşağa real həyatda mümkün olmayan və ya məntiqə zidd situasiyaların təsvir olunduğu şəkil göstərilir. Uşaq uyğunsuzluqları aşkar etməli və onların niyə düzgün olmadığını izah etməlidir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafı üzrə aparılan işlərin səmərəliliyi valideynlərin aktiv iştirakı ilə daha da artır. Pedaqoq – valideyn əməkdaşlığı müxtəlif formalarda həyata keçirilir: məlumatlandırıcı tövsiyələr, məsləhət xarakterli söhbətlər, açıq qapı günləri, birgə tədbirlərin təşkili, didaktik vəsaitlərin hazırlanması və metodik materialların toplanması.

Nəticə etibarilə qeyd etmək olar ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafı, o cümlədən təsnifat aparmaq, ümumiləşdirmək, obyektləri qruplaşdırmaq və qrafik modellər qurmaq bacarıqları onların gələcək intellektual inkişafı və məktəb təliminə hazırlığı baxımından mühüm rol oynayır. Didaktik oyunlar, maarifləndirici söhbətlər, məntiqi tapşırıqlar, labirintlər və tapmacalar uşaqlarda obyektlər arasında oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirmək, əsas əlamətləri seçmək bacarıqlarını formalaşdırır.

Uşaqlara təsnifat öyrədilməsi onların məktəb təlimində qarşılaşacaqları daha mürəkkəb yad-

daş strategiyalarını, xüsusilə mənalı qruplaşdırmanı mənimsəmələrinə zəmin yaradır. Məntiqi təfəkkürün inkişafı uşaqların davranışında və psixikasında müsbət dəyişikliklərə səbəb olur, onların özünə nəzarət və müstəqillik səviyyəsini artırır.

Oyun vasitəsilə təlim prosesi uşaqlarda oyun fəaliyyətindən əldə edilən sevincin tədricən öyrənmə sevincinə çevrilməsinə imkan yaradır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla məntiqi təfəkkürün inkişafına yönəlmiş sistemli və dərinləşdirilmiş iş onların məntiqi əməliyyatlarını formalaşdırır, sadə nəticələr çıxarma və təşəbbüskarlıq bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Təqdim olunan material məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoqlar üçün məntiqi təfəkkürün inkişafının əhəmiyyətini anlamaq və oyun əsaslı təlim üçün uyğun metod və vasitələrin seçilməsi baxımından tövsiyə olunur.

Problemin aktuallığı. Müasir təhsil sisteminə məktəbəqədər yaşlı uşaqların intellektual inkişafının gücləndirilməsi prioritet istiqamətlərdən biri hesab olunur. Erkən yaş dövründə məntiqi təfəkkürün formalaşdırılması uşaqların sonrakı təhsil mərhələlərində riyazi və ümumi idrak fəaliyyətinin səmərəliliyini müəyyən edən əsas amillərdəndir. Aparılan müşahidələr göstərir ki, bir çox məktəbəqədər yaşlı uşaq məntiqi müqayisə, təsnifat və səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən etmə kimi tapşırıqlarda çətinlik çəkir. Bu isə məntiqi təfəkkürün məqsədyönlü şəkildə inkişaf etdirilməsi üçün yeni metod və vasitələrin hazırlanmasını zəruri edir. Oyun əsaslı didaktik yanaşmaların tətbiqi uşaqların marağını artırmaqla yanaşı, onların düşünmə əməliyyatlarının formalaşma-

sına real şərait yaradır. Bu baxımdan məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafı probleminin tədqiqi pedaqoji və psixoloji baxımdan yüksək aktuallıq kəsb edir.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkürün inkişafına yönəlmiş didaktik oyunların sistemli şəkildə seçilməsi, onların məntiqi əməliyyatlar (analiz, sintez, müqayisə, ümumiləşdirmə, təsnifat və s.) üzrə təsir mexanizmlərinin kompleks şəkildə əsaslandırılması ilə bağlıdır. Eyni zamanda, uşaqların məntiqi düşünmə səviyyəsinin diaqnostik metodikalar vasitəsilə qiymətləndirilməsi və əldə edilən nəticələrə uyğun inkişafetdirici fəaliyyət modelinin hazırlanması tədqiqatın yenilik aspektini təşkil edir. Təklif olunan yanaşma oyun fəaliyyətinin yalnız əyləncə vasitəsi deyil, sistemli idrak inkişafı mexanizmi kimi nəzərdən keçirilməsini elmi baxımdan əsaslandırır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələri məktəbəqədər təhsil müəssisələrində çalışan pedaqoqların təlim prosesində istifadə edə biləcəyi konkret metodik tövsiyələrin hazırlanmasına imkan verir. Məntiqi tapşırıqlar, təsnifat oyunları, labirintlər, verbal-məntiqi çalışmalar və digər inkişafetdirici fəaliyyət formalarının sistemli tətbiqi uşaqların məntiqi mühakimə, ardıcıl düşünmə və nəticə çıxarma bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Eyni zamanda, təqdim olunan metodik yanaşmalar valideynlərin də ev şəraitində uşaqların məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirməsinə praktik istiqamət verir. Bu baxımdan tədqiqatın nəticələri uşaqların məktəb təliminə intellektual hazırlığının yüksəldilməsinə və onların gələcək təhsil uğurlarının artırılmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Ağayev, Ş.O. Məktəbəqədər kurikulum: nəzəriyyə və təcrübə / Ş.Q.Ağayev, S.S.Rzayeva –Bakı: MM-S, –2017. –304 s
2. Həsənova, P. Məktəbəqədər təhsildə pedaqoji ünsiyyət və onun müasir problemləri // –Bakı: Məktəbəqədər və ibtidai təhsil, –2022. № 2, –s. 48-56.
3. Məktəbəqədər təhsilin kurikulumu (Layihə). / –Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, –2017. –117 s.
4. Nəzərov, A. Müasir təlim texnologiyaları (Mühazirə xülasələri). Dərs vəsaiti. / A. Nəzərov. –Bakı: ADPU, –2012. –103 s.
5. Uşağınızın dünyasına bələdsinizmi? / tərt. ed. B. Mikayıllı. –Bakı, 2008. – 46 s.
6. Ализаде А.А. Психология школьника. – Баку: Ренессанс, –2015.–113 с.
7. Алексеевская А.Т. Формирование читательских интересов младших школьников. –Москва, –2008.–18-23с.
8. Ниталимова Л.В., Семенова С.Н. Развитие читательского интереса у школьников. –Москва: Ментор, –2007. –302 с. 4. <https://as-journal.edu.az/mutali%C6%8F-pedaqoji-problem-kimi>
9. Педагогика XXI века: традиции и инновации: сборник научных трудов всероссийской научной конференции с международным участием / ответственный редактор Н.В. Федина. –Липецк: Липецкий ГПУ, –2018. – 246 с.
10. Загвязинский В.И., Гильманов А. Управление качеством образования: Методические рекомендации. –Тюмень, 2009. –16 с.

Redaksiyaya daxil olub: 17.06.2026